

Bárdi Sára

„Ábrázolóművészeti propaganda” a második világháború első éveiben

A második világháború éveinek és általában véve a Horthy-korszak vizuális propagandájának kutatása során egy meglehetősen forráshiányos, nehezen megközelíthető területtel kell szembenéznünk, amelyet meghatároznak az elhallgatás és a tudatos pusztítás gesztusai. 1945-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletben határozott „a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről”, a röplapokat és képes ábrázolásokat egyaránt beleértve.¹ A kormányrendeleten túl a retorziótól való félelem sokakat korábbi tevékenységük elhallgatására, tárgyi bizonyítékainak megsemmisítésére késztetett. A megváltozott politikai helyzetben gyakran különböző gyűjtemények képei és dokumentumai is problémássá váltak, ennek eredményeként esetenként állományuk megcsappant, szétszóródott. A mégis megőrzött írott források egy számottevő része pedig 1956-ban pusztult el, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium korszakra vonatkozó, teljes képzőművészeti iratanyaga elégett.

Mindezek mellett a M. Kir. Miniszterelnökség 1938 és 1942 tavasza között működő propaganda-ügyosztályának iratai között beszédes dokumentumok maradtak fenn az úgynevezett „ábrázolóművészeti propaganda” témájában.² A tág fogalom alatt az iratok többek között a plakátművészet általános és háborús propaganda szolgálatába állításának kívánalmait tartalmazzák. Ez az iratanyag, illetve az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény, a Hadtörténeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria plakátgyűjteményei, valamint Lissák Tivadar, Dobóczi Zsolt a Fortepannak adományozott, Budapest plakátjait megörökítő fotói képezték jelen kutatás kiindulási alapját.

A második világháború magyar propagandaplakátjainak vizsgálata korántsem érintetlen terület, azonban a megjelent publikációk megközelítéseit nagyrészt a plakátok útján közvetítendő üzenetek, illetve azok téma szerinti kategorizálása határozzák meg.³ A megrendelőként, kiadóként fellépő intézményeket középpontba

¹ *A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek I. sz. jegyzéke* 1946: 3.

² MNL OL K 29.

³ Művészettörténeti, média-, kommunikáció-, történettudományi tanulmányok, ismeret-

állító történeti kutatás a kérdéskör kapcsán kevésbé érhető tetten, noha a vonatkozó művek egy nagy csoportja különböző hivatalokhoz, szervezetekhez és az azok által rendszeresen alkalmazott alkotókhoz köthető. Így például Hollós Endre a Légtalmi Liga, Gönczi-Gebhardt Tibor pedig a Vöröskereszt számára készített plakátokat a második világháború éveiben.⁴ A korszak kormányzati propagandaplakátjai első ránézésre nem alkotnak az említettekhez hasonló, szembetűnő, jól körülhatárolható csoportot. De vajon mely ismert plakátokat azonosíthatjuk kormányzati propagandaplakátként 1938 és 1942 tavasza között, illetve beszélhetünk-e „hivatalos” alkotókról? A tanulmány a felelős kiadók, a fennmaradt írott és vizuális források vizsgálatával, összeegyeztetésével törekszik a kérdés megválaszolására.⁵

Magyar kormányzati propaganda 1938 és 1942 tavasza között

A magyar kormányzati propagandát az 1938 és 1942 tavasza közötti időszakban a miniszterelnökség egyik ügyosztálya szervezte és végezte a miniszterelnök, illetve az államtitkár felügyelete mellett.⁶ A miniszterelnökség propaganda-ügyosztálya 1938 és 1940 között V. ügyosztály, Társadalompolitikai Szolgálat néven működött. Több félbemaradt – Hóman Bálint, Antal István – kísérlet után megszervezését, majd igazgatását Kovrig Béla, az Országos Társadalombiztosító Intézetének igazgatója végezte. 1940 őszén Teleki Pál miniszterelnök átszervezte a Társadalompolitikai Szolgálatot, amely így Nemzetpolitikai Szolgálat néven folytatta működését 1942 tavaszáig.⁷ A Nemzetpolitikai Szolgálat igazgatója hivatalosan a kezdetekben Kovrig maradt, de a tényleges irányítás a Magánalkalmazottak Biztosító Intézeté-

terjesztő cikkek egyaránt foglalkoztak már a területtel (Závody 2005: 343–347; Bakos 2007: 96–99; Paál: 2008: 7–32; Ungváry 2013: 48–52). A korszak propagandaplakátjainak fő témakörei többek között a visszacsatolt területek értékeinek, a katonaeszménynek a népszerűsítése, lelki és gazdasági készülődés a háborúra, az ellenségkép megjelenítése, munkavédelem, a sport összekapcsolása a honvédelemmel, a takarékosági intézkedések, légvédelemre való felszólítás voltak.

⁴ Bakos 2007: 97.

⁵ Felelős kiadó: a plakát kiadásáért jogi felelősséget vállaló személy, ennek feltüntetése, megnevezése nélkül legálisan nem jelenhetett meg plakát a korszakban.

⁶ A magyar kormányzati propaganda a második világháború éveiben alapvetően két szakaszra tagolható. A tanulmány az első periódust, az 1938 és 1942 tavasza közötti időszakot tárgyalja. A második periódus az 1942 és 1944 közötti évekre tehető, ekkor a propagandát a nemzetvédelmi propagandaminiszter – Antal István – irányította saját ügyosztályai révén. Pallos 2010: 53–64.

⁷ Pallos 2010: 53–64.

nek tanácsosa, a Telekit még a cserkészidőkből ismerő Alföldi Alajos kezében volt, akit 1941-ben végül az ügyosztály igazgatójává nevezték ki.⁸

A miniszterelnökség propaganda-ügyosztályáról töredékes, ám elsőrendű források állnak rendelkezésre.⁹ A fennmaradt iratanyag szerteágazó és rendkívül tanulságos a korszak propagandájának működése szempontjából, amelyet Pallos Lajos és Hátori Péter egy-egy tanulmány keretében dolgoztak fel.¹⁰ A két szerző alapvetően az ügyosztály kiépülésének történetét, hatáskörét, tevékenységének jellegét, céljait mutatja be, azonban a megvalósult propagandaproduktumokra nem tér ki. Az ügyosztály különböző módszerek útján igyekezett a lakosságot megszólítani, befolyásolni, s ennek egyik eszköze volt az „ábrázolóművészeti propaganda”, ezen belül a plakátművészet.¹¹

Plakátok a miniszterelnökség propaganda-ügyosztályának kötelékében

A miniszterelnökség propaganda-ügyosztálya a plakátokat alapvetően „nemzet-nevelő”, „hangulatkeltő” eszközként kívánta alkalmazni a kijelölt üzenetek közvetítésére, a kijelölt feladatok elérésére. A békeidőre és háborús helyzetre külön tervezeteket készítettek, ezekben a plakátoknak szánt funkció azonos volt, csupán az átadandó üzenet tartalma és a példányszámok mennyiségi igénye tért el, utóbbit a hadba lépéssel párhuzamosan növelni kívánták.¹² A propagandacélokra legalkalmasabbnak vélt alkotókról vitéz Nagy Zoltán, a képzőművészeti propaganda felelőse készített ajánlati listát, amelyet Kovrig Béla a háborús tervezet „ábrázolóművészeti propagandát” tematizáló egységében szelektált és kiegészített.¹³ Az iratokban megnevezett alkotók közül ez ideig Haranghy Jenő köthető a propaganda-ügyosztály tevékenységéhez.

1938-ban, még az említett tervezetek elkészültét megelőzően az ügyosztály kiépítésének változékony időszakában Haranghy két plakátja jelent meg az első bécsi

⁸ ÁBTL 3.1.9-V-87314. 67–70. Alföldi Alajos vallomásának jegyzőkönyve 1945. augusztus 15.

⁹ MNL OL K 29.

¹⁰ Hátori 1997: 358–382. Pallos 2010: 53–64.

¹¹ A plakátokra vonatkozó információk a MNL OL K 29-A. és MNL OL K 29-C. dossziékban szórványosan jelennek meg.

¹² MNL OL K 29-A. MNL OL K 29-C.

¹³ MNL OL K 29-C. 33–40. vitéz Nagy Zoltán: Képzőművészeti propaganda, é. n. MNL OL K 29-C. 158–170. Kovrig Béla a háborús propaganda-szolgálat tárgyában, 1939. augusztus 29.

döntés hatására, a felvidéki területek visszatérte alkalmából. Az egyik a magyarok nagyasszonya vonja óvón magához a visszatért területeket megjelenítő fiatal, meggyötört női alakot, háttérben a kassai dómmal. (1. kép) A másik, fekvő formátumú plakáton Horthy Miklós kormányzó látható, amint fehér lován Kassára vonul be ünneplő tömeg gyűrűjében (2. kép). A jelenet a vágyott, s 1938-ban Horthy Miklós vezetésével valóra vált sikeres, ám részleges területi revízió elégtételét ábrázolja, és ezt „Erre vártunk!” feliratával nyomatékosítja. A plakát felelős kiadója a miniszterelnökség sajtóosztályáról rövid időre a propaganda-ügyosztályhoz áthelyezett munkatárs, Eszterhás István volt, ahogyan egy, a kormányzó portréfotóját megjelenítő, szintén ez alkalomból kiadott plakátnak is. Utóbbi felirata Horthyt mint vezért éllette – „Horthy Miklós Magyarország kormányzója a mi vezérünk” – elsősorban az „anyaországához visszatért községekben és városokban”.¹⁴ (3. kép)

1. kép. Haranghy Jenő: Plakát címfelirat nélkül, 1938. Ofset, papír, 125 × 95 cm.
F. k.: Eszterhás István, Ny.: Klösz.

Forrás: Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály,
ltsz. XY.61.99

¹⁴ *Magyarság* 1938. október 11. 7.

2. kép. Haranghy Jenő: *Erre vártunk!* 1938. Ofszet, papír, 95 × 125 cm. F. k.: Eszterhás István, Ny.: Klösz.

Forrás: Hadtörténeti Múzeum, ltsz.2009.170.1/Nyt

3. kép. Fotó a Társadalompolitikai Szolgálat kiadásában megjelent plakátokkal, 1940

Forrás: Fortepan, Dobóczy Zsolt adománya, képszám: 100814

1940-ben Horthy ugyanezen portréja újra plakáton jelent meg módosított szöveggel – „Vitéz Nagybányai Horthy Miklós Magyarország országgyarapító kormányzója” –, kiadását ez alkalommal a második bécsi döntés, Erdély visszatérte és Horthy kormányzásának 20. évfordulója indokolták. A felelős kiadó ekkor már Kovrig Béla, a Társadalompolitikai Szolgálat igazgatója volt, mint ahogyan a szintén 1940-ben megjelent, Erdélyt ünneplő két Németh Nándor-plakát esetében is. Németh *Erdély újra magyar föld!* című plakátján „a visszafoglalás diadalát közvetlenül hirdető szöveg és hazafiúi lelkesedést jelképező nemzeti lobogó” jelenik meg.¹⁵ Az *Erdély* című plakáton pedig egy, az ábrázolt településrészlet felett dicsfényben lebegő magyar Szent Korona sugallja sikerként a megélt eseményeket. Németh plakátjai kitűnnek az ebben az időben ugyanezen alkalomból kiadott, a visszatért Erdélyt és természeti, kulturális értékeit, szépségeit hirdető plakátok sorából. A különbség a megrendelő intézmények jellegéből ered, hiszen az utóbbi, turisztikai plakátok az Idegenforgalmi Hivatal, míg Németh plakátjai a kormányzati propaganda-ügyosztály kiadásában jelentek meg.¹⁶

A *Magyarok!* plakátújság

A felsoroltakon túl a Társadalompolitikai Szolgálat tevékenységéből mindenképp kiemelendők a „népnevelő plakátok”, amelyek ügye a Kovrig Béla által az 1939-es évre összeállított „sürgős akciók” tervezete között, előkészített feladatként szerepelt.¹⁷ Kovrig külföldi tapasztalataira hivatkozva úgynevezett plakátújság készítését és kiadását kezdeményezte, amelyet rendkívül hatékony eszköznek tekintett a „falusi társadalom” megszólításának szempontjából.¹⁸ Ez alatt kifejezetten azt a réteget is értve, amely meglátása szerint anyagi, illetve kulturális elhagyatottsága okán még hetilapot sem olvasott.¹⁹

A plakátújság megfogalmazott céljai a „nemzetnevelés”, a közízlés fejlesztése, a közönség olvasásra szoktatása, bizalmának megalapozása voltak. Kijelölt témái

¹⁵ Bakos 2007: 97.

¹⁶ Az Idegenforgalmi Hivatal vonatkozó plakátjairól lásd többek között Sümegi 2011: 143–147.

¹⁷ MNL OL K 29-C. 51-70. Kovrig Béla: A m. kir. miniszterelnökség V. osztályának sürgős akciói, 1939. február 25.

¹⁸ Kovrig külföldi tapasztalatainak, illetve a plakátújság műfajának, nemzetközi párhuzamainak és példáinak feltárásához további kutatás szükséges. Az azonban igazolható, hogy mind Kovrig, mind a propaganda-ügyosztály munkatársai jól ismerték a nemzetközi propagandajelenségeket, és hasznosították azok tapasztalatait.

¹⁹ MNL OL K 29-C. 51-70.

pedig „a nemzet időszerű legfőbb kérdései”, „az államnak a falusi lakosságot leginkább érdeklő tevékenysége”, „vitézi erények” megjelenítése és „hagyományt ápoló elbeszélések” voltak.²⁰ A tervezet szerint a plakátokon kevés politika kapott volna helyet, s pártpolitika egyáltalán nem. Utóbbi mellőzésével elviekben a kiragasztott plakátújság számainak leszaggatása ellen igyekeztek védekezni.²¹ A kinyilatkoztatott politikamentességre való törekvés sikertelenségét többek között a 8 *Órai Ujság* 1939. június 8-i számában megjelent *Plakátújság* című versike is mutatja. „MÉP-ünk fejlett propagandája / Egész új vágányokra lépett. / Már plakátújsággal is készül / Lenyűgözni a magyar népet. [...] / Sok MÉP-ötlet között is méltán / Sorolhatjuk ezt annyi dalhoz: / Falra csirizett papírlappal / Akar állítani a falhoz.”²² Az idézett részlet egyfelől jól szemlélteti, hogy a közönség egy része egyértelműen a kormánypárthoz és propagandájához kötötte a megjelent plakátújságot, másfelől azt bizonyítja, hogy a tervezetben megálmodott plakátújság 1939-től már az utcákon volt látható.

A plakátújság a Társadalompolitikai Szolgálat szerkesztésében kevés szöveggel, sok képpel, könnyen érthető ábrázolásokkal és „magyaros díszítőmotívumokkal” jelent meg. A *Magyarok!* címet viselő nyomtatványt Szekeres Lászlónak, a Faluszövetség elnökének jóváhagyásával és felelős kiadásában terjesztették.²³ Fennmaradt számait nagyrészt a Magyar Nemzeti Múzeum, a Hadtörténeti Múzeum, illetve a Budapest Gyűjtemény őrzi, azonban egyik intézmény *Magyarok!* gyűjteménye sem hiánytalan. A plakátújság egyes darabjait a folyóiratokhoz hasonlóan a kiadáskor számozással látták el – kivéve az 1939-ben kiadottakat –, így nagyrészt a hiányos anyag ellenére is felállítható sorrendiségük. (4–5. kép)

²⁰ Kovrig 2011: 241. MNL OL K 29-C. 51–70.

²¹ MNL OL K 29-C. 51–70.

²² 1939 és 1944 között a kormánypárt a Magyar Élet Pártja (MÉP) volt. 8 *Órai Ujság* 1939. június 8. 10.

²³ A szövegeket Babay József fogalmazta a „falu ízes nyelvén”, a képanyagot pedig főként a Magyar Filmiroda szolgáltatta az iratok tanúsága alapján. MNL OL K 29-C. 51–70.

4. kép. Magyarok! 12. szám, 1940. Nyomdai technika, papír, 100 × 70 cm. F. k.:

Szekeres László, Ny.: Pallas

Forrás: Hadtörténeti Múzeum, ltsz.4320/Nyt

5. kép. Magyarok! 35. szám, 1941. Nyomdai technika, papír, 100 × 70 cm. F. k.:

Szekeres László, Ny.: Pallas

Forrás: Hadtörténeti Múzeum, ltsz. 99.598.1/Nyt

A plakátújság megnevezés a *Magyarok!* esetében nem csupán rendszeres megjelenését és informatív jellegét definiálja, számai nem klasszikus értelemben vett grafikai plakátok, sokkal inkább hasonlítanak egy képes újság felnagyított oldalaira. A szövegeket, az átadni kívánt üzenetet fotókkal, a magyar történeti festészet alkotásairól készült reprodukciókkal, fotómontázsokkal, illusztrációkkal hangsúlyozták, jelenítették meg. Bár az alkalmazott grafikai, vizuális elemek, megoldások művészi kvalitása rendkívül eltérő és sokszor erősen kérdéses, azonban a korszak propagandájának szempontjából gazdag forrásanyagnak tekinthető. A plakátújság jól szemlélteti a vizuális eszközök, képek alkalmazásának felismert szerepét és igényét a közönség megszólításának, befolyásolásának folyamatában. Például a fotómontázsok a korszak nemzetközi propagandaproduktumaiban is hangsúlyosan megjelentek, a technika lehetővé tette egy kívánt kontextus vizuális megteremtését a megfogalmazott üzenet effektív átadásának érdekében. A képek lehetőséget nyújtanak az érzelmek hatékony manipulációjára, irányított asszociációk megalapozására vagy épp egy adott állítás „kézzelfogható” alátámasztására. A könnyen érthető ábrázolások és illusztrációk a tartalom produktív, befogadható közvetítését képesek elősegíteni.

A plakátújság számaina nagyobb méretű, központi helyet elfoglaló grafikákkal, gyakran a művészi igényeket mellőző szemléltető ábrázolásokkal vagy épp egészen plakátszerű kompozíciókkal is találkozhatunk. Ezek azonban csupán 1941-től, már a Nemzetpolitikai Szolgálat, majd pedig igazán hangsúlyosan 1942-től a Nemzetvédelmi Propaganda Minisztérium kiadásában jelentek meg. A második világháború éveinek kormányzati propagandája szinte mindvégig megőrizte eszköztárában a *Magyarok!*-at. Témái gyakran összezsengtek a Nemzetpolitikai Szolgálat – később a Nemzetvédelmi Propaganda Minisztérium kötelékében is folytatta a működését Nemzetpolitikai Ügyosztály néven – hivatalos lapjának, az *Országépítésnek* (1941–1944) a tartalmával.²⁴ A plakátújság vizuális elemei zömében ma már kevésbé ismert alkotók – például Gyapay Mihály, Kanizsai-Kripácz Lipót – munkáiként azonosíthatók, ezzel együtt néhány megjelent illusztráció Légrády Sándornak tulajdonítható.

²⁴ Az *Országépítés* 1941. július 1. Csácsbozsók példát mutatott című cikkében bemutatták a Magyarok! plakátújság lehető legideálisabb kiragasztásának módját, amelyhez illusztrációt is mellékeltek. Ezzel együtt a *Magyarok!* terjesztését az 1939-es tervezetben a levénteintézményen keresztül képzeltek el. A témához további adalékokkal szolgál Kovrig 2011: 241. Eszerint „belügyminiszteri rendelet kötelezte a községi jegyzőket, hogy a miniszterelnökségtől közvetlenül a címükre küldött faluplakátokat késedelem nélkül minden olyan helyen kiragasztassák, ahová mozgósítási rendeleteket közlő plakátot kell elhelyezni, és a miniszterelnökség kemprobák útján ellenőrizte e rendelet végrehajtását”.

Légrády Sándor, a Nemzetpolitikai Szolgálat hivatalos „plakátfestője”

Légrády Sándor (1906–1987) neve és alkotásai nem csupán a *Magyarok!* plakát-újság összefüggésében jelennek meg a kormányzati propaganda történetében. A háború után bélyegeiről, illetve a Kádár-címer (1957) megtervezéséről ismertté vált sokoldalú művész – ötvös, díszítőfestő, bélyegtervező, alkalmazott grafikus – 1941-től kezdődően a Nemzetpolitikai Szolgálat szerződött plakátfestője volt, és egészen a nyilas időkig készített propagandaplakátokat az éppen aktuális kormányzati propagandaszerv megbízásából.²⁵

A Nemzetpolitikai Szolgálat kötelékében Alföldi Alajos igazgatósága idején három plakátja, a *Bölcsős magyar honvéd* (1941), a *Győzelem* (1941) és a *Magyar kenyér ünnepe* (1941) jelent meg Molnár Sándor felelős kiadásában.²⁶ Molnár 1941-től a Nemzetpolitikai Szolgálat egyik főelőadója volt, s azt megelőzően a Társadalompolitikai Szolgálat működésében is részt vett, ahol a suttozó propagandáért és röpcédulákért felelt.²⁷

Kronológiai sorrendben elsőként Légrády *Magyar kenyér ünnepe* (1941) plakátja került az utcákra, amely az 1941 tavaszán visszatért Szabadkán a július 27-én megrendezett „új kenyér ünnepét” hirdette. (6. kép) A plakáton kék háttér előtt három szál búzakalászt tartó páncélos alkar jelenik meg, a kompozíció színeiben és motívumaiban egyaránt a Horthy-címet eleveníti meg. Ezt a magyar címer és az eseményre vonatkozó információk fehér feliratai egészítik ki. Légrády Horthy-címer-kompozíciója ez időben az *Országépítés* lapjain, illetve a *Magyarok!* plakátújságon is helyet kapott. Majd 1942-ben – a kormányzati propagandában rendszeresen felbukkanó – az „Egység, fegyelem, munka, győzelem!” szlogen-

²⁵ Légrády Sándor ellen 1945-ben vizsgálat indult a második világháború során készített propagandaplakátjai miatt, a vád háborús bűn volt. A népbíróság 1947. november 18-án mentette fel (jogerőt 1949-ben nyert), a pert követően Légrády haláláig termékeny alkotóként tevékenykedett, a szakirodalom a magyar bélyegművészet kiemelkedő alakjaként tartja számon. Jelen tanulmány nem tér ki részletesen Légrády alakjára, a második világháború után ellene indított vizsgálat részleteire, illetve a művész 1942 és 1944 között a Nemzetpolitikai Szolgálat, majd a nemzetvédelmi propagandaminiszter irányítása alatt működő Nemzetpolitikai Ügyosztály kötelékében készített plakátjaira. A felsoroltakat a szerző 2023. május 10-én az ELTE BTK Filozófiatudományi Doktori Iskola művészettörténet programjának *Eleven művészettörténet* műhelykonferenciáján elhangzott „A Nemzetpolitikai Szolgálat szerződött plakátfestője volt.” *Légrády Sándor az állambiztonsági szolgálatok vizsgálati dossziéinak tükrében* című előadásában tematizálta.

²⁶ ÁBTL 3.1.9-V-87314. 54–57. Légrády Sándor vallomásának jegyzőkönyve, 1945. július 31.

²⁷ MNL OL K 29-A.

Bárdi Sára | „Ábrázolóművészeti propaganda” a második világháború kezdeti éveiben.

nel kiegészítve újra plakáton és a Budapesti Nemzetközi Vásár háborús vásárán a Nemzetvédelmi Propaganda Minisztérium pavilonján is feltűnt.

6. kép. Légrády Sándor: *Magyar kenyér ünnepe Szabadkán*, 1941. Ofszet, papír, 95 × 62 cm. F. k.: dr. Molnár Sándor, Ny.: Klösz.

Forrás: Országos Széchényi Könyvtár, ltsz. PKG. 1941/202.

A *Bölcsős magyar honvéd* a *Magyarok!* plakátújság felkiáltásához hasonlóan a magyar népet megszólító felirattal jelent meg, a plakát alján a következő sorokkal: „A magyar haza a mi otthonunk és a mi családunk, ennek békéjét védi ezer esztendeje a vitéz magyar katona”. (7. kép) Ezt egy monumentális, fegyverére támaszkodó katona hangsúlyozza, amint a bölcsőben elhelyezett, a magyar jövődőt megtestesítő, dicsfényt árasztó kisded felett őrködik. Az ábrázolás a Légrádyra jellemző „finoman modelláló, klasszicizáló” formanyelvvel jeleníti meg a magyar katonaeszményt, a honvédek szerepét a magyar otthonok és családok biztonságának megóvásában.²⁸ A plakát propagandisztikus célját tovább árnyalja az *Országépítés* című lap *Honvédségünk–büszkeségünk* című cik-

²⁸ Bakos 2007: 98.

ke, amelyhez a folyóiratban illusztrációként mellékelték.²⁹ A szöveg nem sokkal Magyarország hadba lépését (1941. június 27.) követően, 1941. augusztus 1-jén jelent meg. Tartalma a második világháború eseményei nyomán a nemzet életének, fennmaradásának kérdését veti fel. Bukását, illetve felemelkedését egyaránt a hadsereg teljesítményéhez köti, amelynek addigi győzelmeit, dicső tetteit kiemeli, ezzel törekedve az olvasó honvédségbe vetett bizalmának megalapozására, megerősítésére. Ezt követően pedig a háborús a hadsereg fenntartásának súlyos költségeire tér ki, és leszögezi, hogy vállalásuk a háttország lakóitól is áldozatokat, kitartást követel. Légrády *Bölcsős magyar honvédje* így a kormány intézkedéseit és a háborút kedvező színben feltüntető, a közhangulat befolyásolására törekvő háborús propaganda korai vizuális példája.

7. kép. Légrády Sándor: *Magyarok, a magyar haza a mi otthonunk [...]* Kiadja a Nemzetpolitikai Szolgálat, 1941. Ofset, papír, 94 × 63 cm. F. k.: dr. Molnár Sándor, Ny.: Klösz.

Forrás: Országos Széchényi Könyvtár, ltsz. PKG. 1940/322.

²⁹ *Országépítés* 1941. augusztus 1. 3–5. Légrády további plakátjai a későbbiekben is szerepeltek illusztrációként a lapban, nem minden esetben kifejezetten külön a témákhoz készültek, de minden esetben az adott cikk tartalmát erősítették.

A kortársak által zömében „Viktóriaként” emlegetett *Győzelem* plakát 1941 nyár végén, ősszel jelent meg, amelyről a Magyar Iparművészek Országos Egyesületének hivatalos közlönye, *Az Iparművész* elismerően számolt be.³⁰ (8. kép) A plakátot a plakáttervezői tevékenysége miatt háborús bűn vádjával vizsgált Légrády a fogházból szabadlábra helyezésének ügyében 1945-ben írt levelében következőképpen jellemezte: „A magyar címer-képes »győzelem« című rajz a németek által propagált »Viktória« jelvény tulajdonképpeni ellensúlyozására készült, hogy nekünk magyaroknak a magyar címer a győzelmi jelvényünk”.³¹ Ezt a Viktória-jelvényként megnevezett „V”-t láthatjuk a *Győzelem* plakáton, amint a nemzeti trikolor fehérjéből a képteret betöltve bontakozik ki. A retorzióktól tartó Légrádytól idézettek azonban csak féligazsággént értékelhetők, a „V” jelkép használatát a második világháború során ennél komplexebben kell értelmeznünk.

8. kép. Légrády Sándor: *Győzelem*. Kiadja a Nemzetpolitikai Szolgálat, 1941.

Ofszet, papír, 94 × 63 cm. F. k.: dr. Molnár Sándor, Ny.: Athenaeum.

Forrás: Országos Széchényi Könyvtár, ltsz. PKG. 1941/353.

³⁰ *Az Iparművész* 1941. 17. A kutatás jelen állása szerint az egyetlen második világháborúhoz köthető magyar propagandaplakát, amelynek pozitív kritikája jelent meg a szaksajtóban.

³¹ ÁBTL 3.1.9.-V-84877. 22–26. Légrády Sándor M. Kir. Igazságügyi Minisztériumba beküldött „Tisztelt Miniszter Úr!” megszólítású levele szabadlábra helyezése iránt, feladva 1945. november 3.

A jelképet 1941 tavaszán a náci Német Birodalom által 1940-ben megszállt területeken – Belgium, Franciaország, Hollandia – a BBC rádió propagandakampányának mentén kezdték el alkalmazni. A jelkép a holland szabadság, illetve a francia, angol nyelvekben a győzelem szavak „v” kezdőbetűiből eredeztethető. A közös jelkép egyszerű alakzatának választását indokolta, hogy könnyen, gyorsan formálható különféle felületeken, falakon, tárgyakból alakítva. Használata ellenállási gesztus, a náci Német Birodalom és szimpatizánsaik elleni harc kifejezése, és ezzel együtt ismétlődő megjelenítésével célja a megszállók moráljának aláásása volt. Az ellenállási kampány súlyát jól mutatja, hogy 1941 áprilisától a „V” jelkép használatán rajtakapott személyeket retorziók érték. Az ellenállási gesztus sikerének további bizonyítéka, hogy 1941 júliusában ugyanennek a „V”-nek az alkalmazásával náci propagandakampány indult. A jelképet ekkor kisajátítva, saját narratívájukban többek között kitűzőkön, molinókon, plakátokon, képeslapokon, autókon, a megszállt házak falain jelenítették meg. Lényege ez esetben a náci Német Birodalom küzdelemével való együttérzés, az elért és remélt győzelmek hirdetése volt.³² Az új „egész Európára kiterjedő” propagandakampányról 1941. július 21-én a Német Távirati Iroda közleményt adott ki, amelyet a Magyar Távirati Iroda (MTI) hivatalos hírányaga, a korszak magyar sajtója egyaránt hirdetett, illetve központi motívumát bélyegzőkön, jelvényeken árusították.³³ Magyarország szinte ezzel egy időben csatlakozott fegyveres erőkkel a náci Német Birodalom 1941 júniusában a Szovjetunió ellen indított támadásához. Ezzel a „V” propagandakampány hirdetett küzdelme közössé vált, és így győzelem reménye is. Légrády plakátja a vázolt eseményeket nem sokkal követve jelent meg a Nemzetpolitikai Szolgálat kiadásában, amelynek egyik fő célja Magyarország háborús részvételének igazolása és ennek kapcsán a közhangulat befolyásolása volt.

A terhelt kontextusú plakát keletkezése után több mint hetven évvel, 2014-ben újra előtérbe került, az érdeklődés hátterében egy sajtófotó állt, amelyen Orbán Viktor miniszterelnök irodájának dekorációjaként jelent meg.³⁴ A kormányfő – sajtófőnökének nyilatkozata szerint – a plakátot a 2014-es országgyűlési választások győzelmének apropóján kapta. A gesztust olyan értelmezések kísérték, miszerint az ajándék egyben arra is utalt, hogy a választások kimenetelében nagy szerepet játszottak a határon túli magyarok szavazatai. Ennek az interpretációnak az alapja – mind a sajtó, mind pedig feltehetőleg az ajándékozó részéről – Légrády alkotásának téves tartalmi azonosításából ered, tehát abból az elképzelésből,

³² Gillian 2010: 575–592.

³³ MNL OL K 428-A-494/21. Napi Hírek 1941. július 21.

³⁴ Csuha 2014. Ács 2014.

hogyan a plakát az erdélyi területek 1940-es visszatérését dicsőíti, és ez alkalomból készült.³⁵ A *Győzelem* aktualizálása ezt követően tovább folytatódott a 2014-es választásokkal összefüggésben, így például a IX. kerületi Fiatal Demokraták Szövetségének (Fidesz) pártszervezete a plakátot feliratokkal egészítette ki, s így a sikeres választási eredményeket ünnepelte vele irodájának kirakatába helyezve.³⁶

A 2014-es események példát szolgáltatnak arra az elterjedt jelenségre, amely során a múlt vizuális elemeinek aktualizált alkalmazása következtében azok új tartalmi réteggel is bővülnek. Továbbá jól rámutatnak a vizualitás, a képek történeti, politikai ikonográfiai kutatásának relevanciájára, az egyes művek komplexebb megismerésének, megértésének szükségességére.

A plakátok vizsgálata esetében különleges helyzettel van dolgunk, a sokszorosított műfaj adottságainak köszönhetően a legtöbb esetben gazdag és elérhető forrásanyagot biztosít a kutatások számára. Ezzel együtt a művek elpusztulásának, megsemmisítésének, lappangásának esetén archív fotók segítségével is gyakran megismerhetők, felderíthetők. A plakátok pályázati, megrendelési, kiadási körülményeiről, ha nem vagy csupán töredékes források maradtak fenn, a rajtuk feltüntetett felelős kiadók személyének azonosításával intézményi háttérük, kiadásuk motivációja, kontextusa így is számos esetben felfejthető. A plakát gyakran tekinthető egyszerre írott és képi forrásnak, amely tulajdonság tette lehetővé azt is, hogy az 1938 és 1942 tavasza között kiadott magyar kormányzati propagandaplakátok a kutatás során jól körülhatárolható csoporttá váltak.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.9.-V-87314. 67–70. Vizsgálati dosszié Vollner Aurélné és társai ügyében. Alföldi Alajos vallomásának jegyzőkönyve 1945. augusztus 15.

3.1.9.-V-87314. 54–57. Vizsgálati dosszié Vollner Aurélné és társai ügyében. Légrády Sándor vallomásának jegyzőkönyve, 1945. július 31.

3.1.9.-V-84877. 22–26. Vizsgálati dosszié Légrády Sándor ügyében. Légrády Sándor M. Kir. Igazságügyi Minisztériumba beküldött „Tisztelt Miniszter Úr!” megszólítású levele szabaddalra helyezése iránt, feladva 1945. november 3.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

³⁵ A téves tartalmi azonosítás továbbá megjelent Legát 2020.

³⁶ Ács 2014.

K 29. Társadalompolitikai Osztály 1938–1941.

K 29-A. A Miniszterelnökség V. Társadalompolitikai Osztálya ügykörével, személy- és ügybeosztásával, valamint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal lefolytatott hatásköri vitával kapcsolatos iratok, jelentések az osztály működéséről.

K 29-C. Belföldi propagandára vonatkozó tervezetek, a Miniszterelnökség V. Társadalompolitikai osztálya vezetőjének hangulatjelentései a miniszterelnökhöz.

K 29-C. 33-40. vitéz Nagy Zoltán: Képzőművészeti propaganda, é. n.

K 29-C. 51-70. Kovrig Béla: A m. kir. miniszterelnökség V. osztályának sürgős akciói, 1939. február 25.

K 29-C. 158-170. Kovrig Béla a háborús propaganda-szolgálat tárgyában, 1939. augusztus 29.

K 428-A-494/21. A Magyar Távirati Iroda napi tudósításai 1920–1956. Napi Hírek 1941. július 21.

A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek I. sz. jegyzéke. Második javított kiadás. Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, Szikra Irodalmi és Lapkiadó-vállalat, Nyomdai R. T. Budapest. 1946. 3.

Kovrig Béla 2011: *A magyar társadalompolitika (1920–1945)*. Budapest.

Csuhaj Ildikó 2014: Győzelem Légrády-plakát virít a miniszterelnök dolgozószoba vitrinjében. Szimbolikus párhuzamok. *Népszabadság* (72.) 183. augusztus 6. 6.

Ács Dániel 2014: Erdély visszacsatolását köszöntő plakáttal ünnepli magát a Fidesz. *444.hu*, november 3. 14: 09. <https://444.hu/2014/11/03/erdely-visszacsatolasat-koszonto-plakattal-unnepli-magat-a-fidesz> – utolsó letöltés: 2023. május 13.

Legát Tibor 2020: „Átitatva magyar levegővel”. Légrády Sándor munkássága és a történelem. *Magyar Narancs* (32.) 30. július 23.

8 Órai Ujság, 1939.

Az Iparművész, 1941.

Magyarság, 1938.

Országépítés, 1941.

Hivatkozott irodalom

Bakos Katalin 2007: *10×10 év az utcán. A magyar plakátművészet története 1890–1990*. Budapest.

Carr, Gillian 2010: The Archaeology of Occupation and the V-sign Campaign in the Occupied British Channel Islands. *International Journal of Historical Archaeology* (14.) 4. 575–592.

- Hámori Péter 1997: Kísérlet egy „Propagandaminisztérium” létrehozására Magyarországon. A Miniszterelnökség V. Társadalompolitikai Osztályának története, 1938–1941. *Századok* (131.) 2. 353–382.
- Paál Gergely 2008: Kommunikáció, II. világháborús plakátok. *Bolyai Szemle* (17.) 1. 2008. 7–32.
- Pallos Lajos 2010: Magyar kormányzati propaganda, 1938–1941. *Limes* (23.) 1. 53–64.
- Sümei György 2011: Erdélyi plakátok, 1940–1941. *Székelyszék* (15.) 2. 143–147.
- Ungváry Krisztián 2013: Antiszemitától a rabbifestőig. *Artmagazin* 59 (11.) 5. 48–52.
- Závody Szilvia 2005: Plakátok és aprónyomtatványok a II. világháborúban. In: Ravasz István (szerk.): ... és újfent hadiidők! (avagy a „boldog békeidők” nem térnek vissza) 1939–1945. Budapest, 343–347.